

Er zijn maar weinig straten die vernoemd zijn naar mensen die zo'n tastbare, blijvende en wereldberoemde erfenis hebben achtergelaten als de gebroeders Crabeth. Iedere Gouwenaar weet natuurlijk dat zij te maken hadden met de beroemde Goudse Glazen in de St. Janskerk. Toch zijn veel details van hun leven, hun werken en hun motieven nog steeds in nevelen gehuld. Hier een poging om - in twee delen - wat meer inzicht te verschaffen in leven en werken van de gebroeders Crabeth.

(Bronnen: Erasmus en de Crabeths, Xander van Eck, Goudse Glazendag 2002, AAJ Rijkers, Gespiegeld in kerkeglas, hoofdstuk III, de website van de Goudse Glazen en Gouda, De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, van Wim Denslagen, deel 1, Middeleeuwen)

Als startpunt van mijn verhaal neem ik de grote brand in 1552 die een heel groot deel van de St. Janskerk in de as legde. De toren van de kerk werd door de bliksem getroffen en het gebouw brandde voor een (onbekend) groot deel af. Dat was de reden voor het kerkbestuur om ambitieuze plannen te laten ontwerpen om de kerk nog groter en mooier te laten herrijzen. Toch dateert een deel van de dertien Apostelglazen (die zich in de lichtbeuk van het koor bevinden) van voor de brand. En van drie van hen is in ieder geval vast komen te staan dat zij van de hand van Dirck Crabeth waren. Maar wie was nou Dirck Crabeth? Over hem gaat deze aflevering van de straatnamen van onze wijk. De volgende keer is zijn broer Wouter het hoofdonderwerp.

Dirck Crabeth

Dirck Crabeth was bepaald geen onbekende in de glaskunstenaarswereld. Rond de tijd van de brand had hij zijn naam al hoog en breed gevestigd. Toch zijn zelfs de meest basale feiten over zijn leven nog altijd schaars, onvolledig en niet exact. Dirck werd vermoedelijk geboren rond 1505 als zoon van Pieter Dirxsz, die ook "glasmaecker" was. Zijn ouders kwamen waarschijnlijk uit Rijssel/Lille (Noord-Frankrijk) en in 1514 kochten ze een huis in de Zeugstraat. Vader Pieter is dan al werkzaam als glasschilder en ook

als tekenaar. Hij krijgt van diverse instanties, waaronder het Hoogheemraadschap, opdrachten om kaarten te maken van bijvoorbeeld de loop van de IJssel. Ook van Dirck zijn van voor 1552 al twee grote glazen bekend: in de Grote of St. Jacobskerk in Den Haag. Zij dateren uit 1541 en 1547 en kunnen beschouwd worden als voorlopers van de Goudse Glazen. Ook zijn er nog een aantal kwitanties gevonden, waarop te lezen is dat Dirck betaald heeft gekregen voor het tekenen en/of vervaardigen van "glazen", die echter nu niet meer bestaan (o.a. voor het Catherineconvent te Utrecht). Het spreekt vanzelf dat niet alleen de tijd veel heeft vernietigd, de mens heeft daar ook een behoorlijk handje aan meegeholpen: in 1568 immers breekt de tachtigjarige oorlog uit en 1572 is het jaar van de Reformatie. In dat licht gezien is het eigenlijk een klein wonder dat er zoveel werk van Dirck en zijn broer Wouter Crabeth bewaard gebleven is.

Een glasmaker aan het werk

Dirck Crabeth heeft niet alleen glas-in-lood gemaakt. Er zijn ook tekeningen van hem bewaard gebleven, ontwerpen van wandtapijten en zelfs bouwkundige kaarten. Dirck is ook enige tijd kerkmeester geweest, toen hij begon met de glazen in 1553. De kerkeraad was immers zeer nauw betrokken bij de voorstellingen die op de glazen zouden moeten komen. Kortom: Dirck was een gezien burger met representatieve functies, bepaald geen kunstenaar die zich alleen op een zolderkamertje liet inspireren. Ook is Dirck getrouwd geweest. Er is een acte gevonden uit 1557 waarin melding gemaakt wordt van het overlijden van "Dirck Pieterz. Wyf", juist het jaar waarin hij zijn mooiste glazen maakte. Over kinderen is niets bekend. In 1564 verhuist hij naar de westzijde van de Gouwe (tegenover de Turfmarkt). Dirck overleeft zijn vrouw lange tijd, op 14 november 1574 wordt hij begraven.

Dirck Crabeth kijkt op u neer bij het station

Hoe leer je een mens kennen? "Kijk naar zijn portret, zijn handschrift en zijn levenswerk," zegt Dr. Rijkers. Het schilderij (op de vorige pagina) is vermoedelijk gemaakt door Cornelis Ketel, een jongere halfbroer van de vrouw van Wouter Crabeth, die als schilder in Gouda woonde. Er bestaan ook nog gravures van Hendrick Bary uit 1680, waarbij Joost van den Vondel een gedicht geschreven heeft (voor in: "Uytlegginghe van de Glazen", een toeristenboekje uit 1680).

Het portret laat een sober geklede man zien, een mantel zonder enig sieraad omgeslagen, een mens met een bezonnen blik. Het handschrift, bewaard in talrijke kwitanties en contracten, toont een ongeunsteld, rustig, vrijwel zuiver Latijns schrift. Geen opsmuk, geen versiering, alleen het familieteken (een drietand) achter de naam.

Maar wat laten de glazen zelf zien? Het bijzondere van de beide broers Crabeth is dat zij niet alleen het glas, maar ook de ontwerpen (de cartons) zelf maakten. Daardoor zijn de ontwerpen los, bijna expressionistisch opgezet. De glazen zelf blijven echter de mens verbazen. Niet alleen door de ontwerpen, het tekentalent, het gevoel voor kleuren en de beheersing van de techniek die eruit spreekt. De Goudse Glazen waren door Dirck in de eerste plaats bedoeld om van te leren. Zij vertellen een geschiedenis, eigenlijk twee: die van Johannes de Doper (St. Jan is immers de patroonheilig van de stad Gouda) en van Christus zelf. En die geschiedenis moest goed begrepen worden. Erasmus, een van de beroemdste burgers van onze stad, komt hier om de hoek kijken. Erasmus was van mening dat je zelf op het woord van Christus moest vertrouwen en dat tussenkomst van kerkelijke geleerdheid, sacramenten en/of andere instanties overbodig was. De gebroeders Crabeth zijn beïnvloed door hem. De vaste voorstellingen die je ziet in andere kerken, hebben plaats gemaakt voor minder bekende thema's met verklarende teksten erbij. De bedoeling was immers een beter mens te worden van het kijken naar de glazen. En kijken deed men en doet men nog steeds. Al eeuwen lang (wordt vervolgd).

Detail van het raam dat Dirck maakte in opdracht van Margaretha van Parma

Dit is het tweede en laatste deel over de herkomst van de naam Crabethstraat. Deze maand staat de tweede broer in het middelpunt: Wouter Crabeth. Twee broers, Dirck en Wouter; van ons uit gezien levend in dezelfde tijd. Maar toch zijn ze zo verschillend!

(Bronnen: Erasmus en de Crabeths, Xander van Eck, Goudse Glazendag 2002, AAJ Rijkers, Gespiegeld in kerkeglas, hoofdstuk III, de website van de Goudse Glazen en Gouda, De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, van Wim Denslagen, deel 1, Middeleeuwen.)

Hoe leer je een mens kennen? Kijk naar zijn portret, zijn handschrift en zijn levenswerk, zegt Dr. Rijkers. Dat is ook nu weer onthullend. Portret en handschrift laten een heel ander mens zien dan Dirck Crabeth. Ook dit schilderij is vermoedelijk gemaakt door Cornelis Ketel, een jongere halfbroer van de vrouw van Wouter Crabeth, die als schilder in Gouda woonde. Maar hier valt direct een sierlijke plooi kraag op. Zo zien schilders er toch niet uit? Het zijn immers toch slechts edelen, magistraten en rijke kooplieden die zich zo laten afbeelden? De kraag van fluweel, de hoed goed in model en de welgeknipte baard ondersteunen deze impressie. Dit is een man die zich bewust is van zijn waarde, hij gaat mee met zijn tijd en heeft oog voor goede vormen en zelfs voor mode.

Wouter Crabeth

Joost van den Vondel, die in 1661 gedichten bij de gravures van de gebroeders Crabeth schreef, typeerde Wouter als volgt: "Offert Wouter met Elias, Doove verf schijnt heemels vier". Hij doelt hier op het enorm grote glas dat Wouter maakte voor Margaretha van Parma (glas 23), waarin uit de top van het raam vuur neerdaalt op het offerdier van Elia. Wat Joost van den Vondel wil

zeggen, is dat er kracht en hartstocht straalt uit het werk van Wouter.

Van ditzelfde glas is de kwitantie bewaard gebleven die Wouter getekend heeft. Een duidelijke hand van schrijven had de glasschilder, met achter het familieteken (de omhooggestoken drietand) zelfs nog een extra versiering. Ook een verschil met zijn veel ingetogener broer. Maar dat is eigenlijk ook geen wonder als je bedenkt dat het leeftijdsverschil tussen beide broers aanzienlijk was, namelijk 15 jaar. Ook zijn er geruchten (uit de 17de eeuw) dat Wouter zelfs in Italië geweest zou zijn, de bakermat van de Renaissance! Daar waar Dirck Crabeth een bijna middeleeuwse uitstraling heeft, kondigt Wouter de nieuwe tijd aan, de Renaissance.

Ook wat zijn werk betreft en in het bijzonder de glaskunst, zie je tekenen van deze nieuwe tijd. Helaas, van Wouter is veel minder werk bewaard gebleven. In ieder geval zijn er wel de vier grote Glazen in de Goudse kerk (met alle werktekeningen). Sommigen menen ook dat vier van de zeven kleinere glazen uit de kapel aan Wouter moeten worden toegeschreven. Maar behalve uiterlijke overeenkomsten met de grote glazen, bestaat hiervoor geen hard bewijs. Tekeningen zijn er wel. Het British Museum heeft er twee en in het Rijksprentenkabinet zijn vier "Bijbelhistoriën" te zien, die hoogstwaarschijnlijk ook van Wouter zijn.

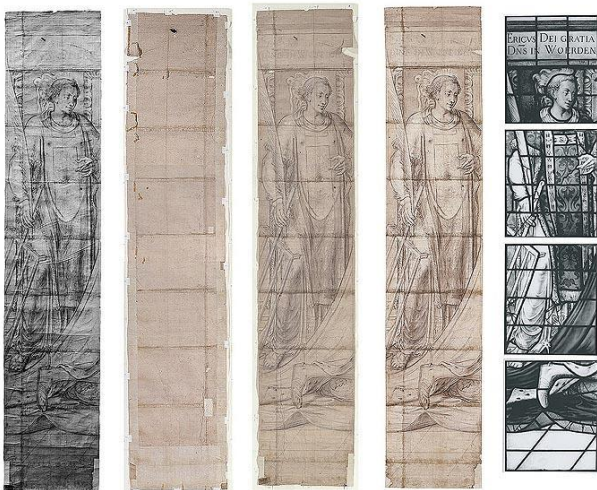
Wat in ieder geval wel vaststaat, is dat Wouter de portrettist geweest is van het familiebedrijf van glazeniers. Het "Kerckeboeck" uit 1560, dat alle uitgaven van de stad ten behoeve van de kerk bijhoudt, laat weten dat Wouter diverse malen geld ontvangen heeft voor het maken van portretten, op basis waarvan zijn broer Dirck dan weer glazen maakte. Wouter heeft zelfs prins Willem geschilderd.

Prins Willem

Maar Wouter Crabeth ontwikkelt ook een heel andere kant dan het glazeniersvak. Hij gaat de politiek in. Al in 1575 is hij mede-afgevaardigde van het stadsbestuur en hij ontmoet in Dordrecht de Prins. Hij pleit daar voor versterking van de wallen. De stad wordt immers in die jaren bedreigd door de Spaanse troepen! En hij heeft succes. In het jaar erna maakt hij technische tekeningen van het "casteel" en de omvang van de stad, op basis waarvan de werkzaamheden van het versterken van de stad kunnen beginnen. Er bestaat zelfs het vermoeden dat de plattegrond van Gouda in de atlas van Hogenberg uit 1585 door Wouter gemaakt is.

Terug naar de glazen. Een ander beroemd glas van Wouter Crabeth is "De tempeluitdrijving van Heliodorus". Het verhaal komt uit het apocriefe bijbelboek Makkabeeën 3, 1-40, waarin wordt verhaald hoe Heliodorus probeert de schatkist in de tempel van Jeruzalem te stelen. De diefstal wordt verijdeld door drie goddelijke afgezanten: een krijger houdt Heliodorus met de voorbenen van zijn paard tegen de aarde gedrukt, terwijl twee andere hem geselen. Echter, in Vaticaanstad bevindt zich een gelijke afbeelding! En die is gemaakt door Rafaël Sanzio, een goede vijftig jaar eerder. Het kan haast niet anders, of Wouter heeft deze afbeelding gezien en gebruikt als inspiratiebron voor (een deel) van dit prachtige glas. De schenker van dit beroemde glas was Erik III, hertog van Brunswijk-Kalenberg, heer van Woerden. Hij staat dan ook in de "schenkersrand" afgebeeld, nederig knielend met zijn patroonheilige, Sint Laurentius, achter zich.

Dit glas werd opgeleverd op 26 januari 1567, want toen werd er "drinkgeld" verstrekt aan de knechten van Wouter Crabeth. Er is dan bijna 2,5 jaar aan gewerkt. En van dit glas is gelukkig

ook het carton bewaard gebleven. Hier kun je de patroonheilige van Erik III zien. Het carton is gerestaureerd in een enorm project geleid door Wim de Groot

www.wimdeegroot.nl/heliodorus/tempeluitdrijving-van-heliodorus.htm

Op de vier linkerplaatjes ziet u de verschillende stadia van restauratie van het carton en rechts de uiteindelijke afbeelding op het glas.

Na 1566 houdt Wouter zich bezig met de restauratie van de glazen in de St. Janskerk en dat blijft hij doen tot zijn dood in september 1589. Deze Crabeth heeft wel nakomelingen gehad. Drie van hen sterven heel jong, maar zijn zoon Pieter wordt later niet alleen burgemeester van Gouda, maar ook gecommiteerde in de Staten van Holland. En vele Crabeths zullen hem in de loop der eeuwen volgen in deze politieke ambten. Wij echter zullen - als we lopen of fietsen door de Crabethstraat - misschien nu toch een beetje anders om ons heen kijken. Wat een uitzonderlijk talentvolle broers zijn dit geweest, wat een fascinerende geschiedenis steekt er onverwacht achter een onopvallend naambordje.

Wouter Crabeth kijkt op u neer bij het station